

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΜΙΑ

Ιωάννινα 2006

Γεώργιος Δ. Καψάλης*

Η οικογένεια στην ελληνική παροιμία

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή πρόκειται να παρουσιάσουμε τη θέση της οικογένειας στην ελληνική παροιμία. Για την προσέγγιση του θέματος χρησιμοποιήσαμε ένα διευρυμένο σώμα παροιμιών που περιλαμβάνει περισσότερες από 6000 παροιμίες από διάφορες συλλογές. Στη συνέχεια επιλέξαμε τα πρόσωπα που ανήκουν στο στενό οικογενειακό περιβάλλον, όπως αδελφός, αδερφή, άντρας, γυναίκα, γονείς, γιος, κορίτσι, παιδί, απουσκοπώντας να μελετήσουμε τη θέση αυτών των προσώπων στον παροιμιακό λόγο. Διαπιστώθηκε ότι τα πρόσωπα αυτά αντικατοπτρίζουν μέσα από την παρουσία τους στις παροιμίες διάφορες επιμέρους κοινωνικές καταστάσεις.

Λέξεις κλειδιά: Παροιμία, αδελφός, αδερφή, άντρας, γυναίκα, μάνα, γιός, θυγατέρα, κόρη, κορίτσι, παιδί, πεθερά

Family in Greek Proverbs

Abstract

In this study we are dealing with the position of the family in the Greek proverb. Our study was based on a corpus of proverbs, exceeding 6000 in number, found in various collections of proverbs. We selected specific members of the family environment, such as the brother, the sister, the man, the woman, the mother, the parent, the son, the daughter, the girl, the child and the mother-in-law, in order to identify their function in the proverbial word. It was evident that these members exhibit a strong presence and reflect the social reality.

Key words: Proverb, brother, sister, man, woman, mother, son, daughter, girl, child, mother in law

*Καθηγήτριας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Εισαγωγή

Ο πλούσιος παροιμιακός λόγος που συναντούμε γενικότερα στη νεοελληνική γλώσσα, θα ήταν αδύνατο να μην έχει μία έντονη αναφορά και στα μέλη της οικογένειας. Ως βάση για την προσέγγιση του θέματος που θα σας παρουσιάσουμε χρησιμοποιήσαμε κατεξοχήν τη μελέτη που έχουμε εκπονήσει με τίτλο: *Οι Παροιμίες του Θεσπρωτού Λογίου Κώστα Αθ. Μιχαηλίδη, 6121 Χειρόγραφες Παροιμίες σε αλφαβητική και λημματοθετική κατάταξη, Συγκριτική Μελέτη, Ευρετήριο*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα ⁴2005.

Εκτός από το σημαντικό αριθμό των παροιμιών που περιλαμβάνει η συγκεκριμένη συλλογή, υπάρχουν και πολλοί άλλοι βασικοί παράγοντες που μπορούν να προσδώσουν το στοιχείο της αντιπροσωπευτικότητας και της φερεγγυότητας στα συμπεράσματα που θα προκύψουν από την παρουσίαση του θέματος.

Ένας πρώτος τέτοιος παράγοντας είναι ο τρόπος που έχουν καταχωρηθεί οι παροιμίες και ο οποίος δεν περιορίζεται μόνο στην αλφαβητική κατάταξη αλλά περιλαμβάνει και τη λημματοθετική κατάταξη των παροιμιών. Έτσι, ο μελετητής αξιοποιώντας τη λημματοθετική κατάταξη θα έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει τη λέξη που δηλώνει τη βασική σημασία και το κύριο περιεχόμενο της κάθε παροιμίας που περιλαμβάνεται στη συλλογή. Ένας άλλος παράγοντας είναι η συγκριτική παρουσίαση του σώματος των παροιμιών της παραπάνω συλλογής με το σύνολο των παροιμιών από όλες τις συλλογές της Ηπείρου αλλά και με ένα αντιπροσωπευτικό φάσμα συλλογών από τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Μέσα από την προσέγγιση αυτή διαπιστώνεται αφενός η συχνότητα με την οποία εμφανίζεται η κάθε παροιμία στις διάφορες συλλογές και αφετέρου ενημερώνεται ο αναγνώστης για τις πληροφορίες που μπορεί να αντλήσει από κάθε συλλογή χωριστά. Ο τρίτος, τέλος, παράγοντας αναφέρεται στο πλήρες Ευρετήριο που υπάρχει στη συγκεκριμένη συλλογή, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να οδηγείται σε θεματικές ενότητες και κατηγορίες και να εξακριβώνει με ευκολία τη λειτουργικότητα των ίδιων λέξεων σε διαφορετικές παροιμίες. Θα επισημαίναμε, μάλιστα, ότι η ύπαρξη του Ευρετηρίου αυτού διευκόλυνε καθοριστικά στην παρουσίαση του θέματος της συγκεκριμένης μελέτης.

Βέβαια, είναι γεγονός ότι για την προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος έπρεπε να προσδιοριστεί ο κύκλος των προσώπων που θα συμπεριλαμβανόταν στον ευρύτερο όρο «οικογένεια». Έπρεπε, επίσης, να αποδώσουμε βαρύτητα στον τρόπο που λειτουργούν τα συγκεκριμένα πρόσωπα μόνο στο εσωτερικό της οικογένειας και όχι σε άλλες δραστηριότητες εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος και οι οποίες, ενδεχομένως, δεν εντάσσονται στη θεματική που εξετάζουμε.

Έτσι αναφορικά με τα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος συμπεριλάβαμε, πράγματι, μια σειρά από πρόσωπα, όπως **αδερφός, αδερφή, άντρας, γυ-**

ναίκα, μάνα, καλομάννα, γονιός, γιος, θυγατέρα, κόρη, κορίτσι, κοριτσάκι, παιδί και πεθερά, που θεωρούμε ότι εντάσσονται και λειτουργούν στο εσωτερικό του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος. Η παρουσίαση του θέματος θα γίνει με βάση το καθένα από τα παραπάνω λήμματα και με τη διαμόρφωση επιμέρους θεματικών στις οποίες ανήκουν οι παροιμίες που εξετάζουμε.

Η πρώτη γενική διαπίστωση που προκύπτει από τη διερεύνηση του θέματος που εξετάζουμε είναι ότι υπάρχει πράγματι ένας μεγάλος αριθμός παροιμιών που αναφέρονται στα πρόσωπα της οικογένειας με συχνότερη αναφορά στο παιδί, τη γυναίκα και τον άντρα. Βέβαια πρέπει να επισημάνουμε από την αρχή ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις είναι δυνατόν να συναντήσει κανείς θετικές κρίσεις και αξιολογήσεις απέναντι σε πρόσωπα και καταστάσεις, ενώ είναι δυνατόν σε άλλες παροιμίες για τα ίδια πρόσωπα να δηλώνεται ακριβώς το αντίθετο. Ωστόσο, μέσα από τον αριθμό των παροιμιών ή την έμφαση που αποδίδεται, αναδεικνύονται μια σειρά από χαρακτηριστικά γνωρίσματα που προσδιορίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο ή μία συγκεκριμένη κατάσταση.

Κατά την παρουσίαση του θέματος θα αποφύγουμε έναν εκτεταμένο σχολιασμό, ο οποίος συχνά είναι και αυτονόητος, επιλέγοντας περισσότερο να αναδείξουμε τη λειτουργία αυτού καθεαυτού του παροιμιακού λόγου.

Στο πρώτο βασικό λήμμα που θα εξετάσουμε και που είναι η λέξη **ΑΔΕΡΦΟΣ** θα παρατηρήσουμε ότι στο μεγαλύτερο αριθμό των παροιμιών υφίσταται μία θετική σχέση ανάμεσα στα αδέρφια, γύρω από τις σχέσεις των οποίων, άλλωστε, περιστρέφονται όλες οι αντίστοιχες παροιμίες. Πιο συγκεκριμένα έχουμε:

ΑΔΕΡΦΟΣ

46Α: Αδέρφια ενωμένα, σπίτια ευτυχισμένα

225Α: Ανάθεμα που πίστευε στον αδερφών τη μάχη¹

231Α: Ανάθεμά τον που το ειπεί τ' αδέρφια δεν πονιούνται

182Δ: Δυο αδέρφια μάλωναν και δυο λωλοί τα πίστευαν²

23Τ: Τ' αδέρφια όντας σμίγουνε, τριαντάφυλλ' ανοιγμένα³

1. Πρβ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *Παροιμίες από την Απειράνθο της Νάξου*, Παράρτημα *Λαογραφίας* 6, Αθήνα 1963, 26 αδελφός 1. Ν.Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού. Παροιμία Α'-Δ'*, εν Αθήνας 1899-1902, 1 αδελφός 5.

2. Βλ. Π. Αραβαντινός, *Παροιμιαστήριον ή Συλλογή παροιμιών εν χρήσει οσών παρά τοις Ηπειρώταις*, Εν Ιωαννίνους 1863, 1577. Ι. Βενιζέλος, *Παροιμίες δημώδεις*, Ερμούπολις ²1867, 155. Πρβ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *Παροιμίες του Ελληνικού λαού*, Τεύχ. Α'-Γ', Αθήνα 1964-1965-1966, 1627 & 1689. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, «Συλλογή Χιακών Παροιμιών», *Λαογραφία* ΙΖ' (1957) 459-504, 461 αδελφός 1. Δημ.Σ. Λουκάτος, *Νεοελληνικοί παροιμιομύθοι*, Αθήνα 1972, 30.

3. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 92. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 1 αδελφός 27.

32T: Τα δυο αδέρφια είναι καλά, τα τρία κάλλια,
τα πέντε και τα τέσσερα κάστρα θεμελιωμένα⁴

Οι κακές σχέσεις ανάμεσα στ' αδέρφια παρουσιάζονται σε περιορισμένο αριθμό παροιμιών, ενώ συνδέονται και με άλλα μέλη της οικογένειας ή έχουν να κάνουν με οικονομικά κίνητρα:

493K: Κρεμάστε τον αδερφό μου κι εγώ δεν αδειάζω⁵

17T: Τα γονικά τρωγόντουσαν, τ' αδέρφια εσκοτώθηκαν⁶

32Φ: Φίλοι κι αδέρφια να είμαστε και τα πουγκιά να παίζουν⁷

Ο ρόλος της ΑΔΕΡΦΗΣ έχει μια πιο περιορισμένη παρουσία στον παροιμιακό λόγο. Εμφανίζεται, μάλιστα, περισσότερο με θετικό περιεχόμενο, ενώ αναδεικνύεται και το γνωστό κοινωνικό ζήτημα του γάμου της αδερφής. Πιο συγκεκριμένα, ο γάμος της αδερφής πρέπει να προηγηθεί, για να ακολουθήσει και η σειρά των υπόλοιπων μελών της οικογένειας.

ΑΔΕΡΦΗ

7N: Να είχα μάνα στο ξύφασμα κι αδελφή στο κομπόδεμα

37Π: Παντρεύτηγ' η αδελφούλα μου, ήρθ' η αραδούλα μου

Η πρώτη διαπίστωση αναφορικά με το λήμμα ΑΝΤΡΑΣ στη νεοελληνική παροιμία είναι ότι το συγκεκριμένο λήμμα έχει μία πολύ συχνή παρουσία στο νεοελληνικό λόγο. Παράλληλα γίνεται σαφές ότι στην ουσία πρόκειται για κρίσεις που εκφράζονται σχεδόν αποκλειστικά από τη γυναίκα για τον άντρα. Έτσι, αρχικά έχουμε μια σειρά από παροιμίες με γενικότερες απαξιωτικές κρίσεις προς το πρόσωπο του άντρα που διατυπώνονται από τη γυναίκα του. Επομένως, ο άντρας σε όλες τις κατηγορίες παροιμιών που ακολουθούν, εκτός από την τρίτη, εμφανίζεται με τη σημασία του συζύγου.

ΑΝΤΡΑΣ

208A: Αμαρτίες που 'χαμ', άντρα, όλοι επνίγηκαν και συ ήρθες⁸

207A: Αμαρτίες που έχεις, άντρα, ή εγώ να χήρευα ή εσύ να πέθνησες⁹

4. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1625. Α.Α. Παπαδόπουλος, «Παροιμία Πόντου», *Λαογραφία* ΣΤ' (1917) 3-77, αδελφός 3.

5. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 665. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 440.

6. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1332.

7. Πρβ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 766. Γ.Π. Σαββαντίδης, «Οι παροιμίες του Παρθενίου Κατσιούλη», *Δωδώνη*, Επιστ. Επετ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1 (1972) 145-200, 379.

8. Πρβ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 704. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας. Μουσελίμης Σπ., «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία* ΙΗ' (1969) 448-450, 570-576. ΙΘ' (1970) 78-83, 117-182, 79.

9. Πρβ. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *Παροιμίες και φράσεις από τη Σύμη*, Αθήνα 1980, 1113. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 2.

10. Βλ. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 494 πρωτοκλαίω.

408Α: Άντρα, γουρούνι, γάιδαρο και ποιον να πρωτοκλάψω¹⁰

426Α: Αν φταίω εγώ, να σκάσει ο άντρας μου, αν φταίει αυτός, να σκάσει¹¹

495Κ: Κρένω εγώ, τσαμπουνίζει κι ο άντρας μου¹²

78Μ: Μ' έκαμες κι εγέλασα, κι έχω και τον άντρα μου άρρωστο¹³

Στην επόμενη κατηγορία επεισέρχεται το ερωτικό στοιχείο, όπου η γυναίκα εμφανίζεται να δείχνει διαφορετικές προτιμήσεις και να περιφρονεί όσα κάνει ο δικός της άντρας για την ίδια:

327Α: Αν έχεις κέρατα, άντρα μου, έχω κι εγώ στολίδια

368Α: Αν μ' αγαπάει ο άντρας μου, της μοίρας μου έχω χάρη,
κι αν μ' αγαπάει κι άλλος κανείς, το 'χω κρυφό καμάρι¹⁴

414Α: Άντρα μου, για να γκαστρωθώ, δε μ' ωφελούν τα ξόρκια¹⁵

415Α: Άντρα μου, παιδάκια θέλεις; Άσε με κι εγώ σου κάνω

544Α: Απ' τα ψες την ταχινή λείπει άντρας μου στα ξύλα
να παντρευτώ, γειτόνισσα, ή ν' απομείνω χήρα¹⁶

98Ν: Ντράπου τον ένα, ντράπου τον άλλο,
δεν έκαμα παιδί με τον άντρα μου¹⁷

Στην επόμενη κατηγορία δηλώνεται με έμφαση η επιθυμία της γυναίκας να βρει κάποιον άντρα, με τη μορφή περισσότερο του ερωτικού συντρόφου.

410Α: Άντρα θέλω, κι ας είν' και κούτσουρο¹⁸

411Α: Άντρα θέλω, τώρα τον θέλω¹⁹

11. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 96. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 269. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Νεοελληνικοί παροιμιομύθοι*, 350. Γ.Π. Σαββαντιδής, *ό.π.*, 197.

12. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 667. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 434. Ευάγγ. Αθ. Μπόγκας, «Ηπειρωτικά Παροιμιά», *Ηπειρωτική Εστία Β'* (1953) 682. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 56. Γ.Π. Σαββαντιδής, *ό.π.*, 94.

13. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 707. Ευάγγ. Αθ. Μπόγκας, «Ηπειρωτικά Παροιμιά», *Ηπειρωτική Εστία Γ'* (1954) 52, 155. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 3 γελώ 40.

14. Βλ. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 1 αγαπώ 15.

15. Βλ. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 3 γκαστρώνω 2.

16. Πρβ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 1063. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 394. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 637. Γ.Π. Σαββαντιδής, *ό.π.*, 389.

17. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 786. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 66. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 310 φίλος 3. Στέφ. Μπέτης, «Γραμμηνιάτικα Β'», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο ΙΓ'*, 185-236, Ιωάννινα 1991, 197,54. Λάμπρ. Μάλαμας, *Λαοσοφία (Απανθίσματα) παροιμικά, μύθοι, γνωμικά*, Ιωάννινα 1973, 47,54 & 308,55. Δημ. Σαλαμάγκας, «Γιαννιώτικες παροιμίες και φράσεις», (Επιμ. Δημ. Σ. Λουκάτου), *Ηπειρωτικά Χρονικά* 18 (1974) 1-168, 1313. Οδ. Θ. Φραγκούλης, *Το Σκαμινέλι, Α. Συμβολή στην Ιστορία του Β. Ήθης-Εθιμα-Παραδόσεις*, Ιωάννινα 1988, σσ. 175-187, 182.

18. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 262. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 40 άντρας 1. Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου, «Λαογραφικά σύμμεικτα Ρόδου, Η'. Παροιμίες και Γνωμικά», *Λαογραφία Κ'* (1962) 121-175, 124 άντρας 1. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 10.

19. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 66. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 263. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 126

409A: Άντρα θέλω για το βράδυ, κι ας μην έχει ο λύχνος λάδι²⁰

250M: Μια γριά μονοδοντού άντρα γύρευε παντού²¹

57N: Να φάμε πρώτα κι ύστερα να ... ή να ... πρώτα
κι ύστερα να φάμε; - Όπως θέλεις, άντρα μου,
κι ύστερα τρώμε²²

399O: Όντας να σαραντέψεις, τότε άντρα μη γυρέψεις²³

Στην προτελευταία κατηγορία που έχουμε διαμορφώσει, η έμφαση δίνεται σε αυτό που προοδικά η γυναίκα από τον άντρα της σε οικονομικό επίπεδο και γενικότερα η επιθυμία της για έναν καλύτερο τρόπο ζωής:

73Δ: Δεν θέλω άντρα όμορφο να κάθεται κοντά μου,
να συχομπαρμπερίζεται και να πεινά η κοιλιά μου²⁴

39E: Εγώ ψοφάω για ψομί κι ο άντρας μου το δανείζει²⁵

15Λ: Λάχανα στη μάνα μου, λάχανα στον άντρα μου,
κάλλια ήταν στη μάνα μου²⁶

Τέλος, ύστερα από όσα προηγήθηκαν, υπάρχει και μια τελευταία κατηγορία παροιμιών, στην οποία η γυναίκα εκφράζει μια θετική κρίση και θεώρηση έναντι του άντρα και του αμοιβαίου κοινωνικού ρόλου που διαμορφώνουν από κοινού:

26O: Ο άντρας μου βασιλιάς κι εγώ βασίλισσα²⁷

θέλω 2. Ευάγγ. Αθ. Μπόγδας, *ό.π.*, *Ηπειρωτική Εστία Α'* (1952) 688. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 197,56. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 113. Γρ. Κατσαλίδας, *Η περιοχή Θεολόγου Αγίωνα Σαράντα, Λαογραφικά-Εθνογραφικά-Ηθογραφικά*, Ιωάννινα 1994, 61. Ορ. Δ. Σχινάς, «Παροιμιαί και παροιμοιώδεις φράσεις, συλλεγείσα εκ Σερρών της Μακεδονίας», *Λαογραφία Γ'* (1911-12) 180-227, 186 άντρας 1. Ευλ. Κουρύλας, «Ανέκδοτος Συλλογή Παροιμιών εξ Αγιορείτικου Κώδικος», *Λαογραφία Ε'* (1915-16) 553-560, 5 άντρας. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 474 θέλω 1. Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου, *ό.π.*, 124 άντρας 2. Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 292,3. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούζου, *Παροιμίες του Λιβισιού και της Μάκρης*, Έκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1961, 37,107.

20. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 264. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 236 παντρεύομαι 4. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούζου, *ό.π.*, 384,1325. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 9.

21. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3502. Ορ. Δ. Σχινάς, *ό.π.*, 196 γριά 4. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γριά 82.

22. Βλ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 127 θέλω 13. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι*, 463.

23. Βλ. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 68α.

24. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 247. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 58. Ευάγγ. Αθ. Μπόγδας, *ό.π.*, *Ηπειρωτική Εστία Α'* (1952) 803.

25. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1691. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 δανείζω 4.

26. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 681. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 17. Ευάγγ. Αθ. Μπόγδας, *ό.π.*, *Ηπειρωτική Εστία Γ'* (1954) 52. Σπ. Μουσελίμης, «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία ΙΗ'* (1969) 448-450, 570-576, 574. Γρ. Κατσαλίδας, *ό.π.*, 265. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3113. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι*, 434. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 57.

270: Ο άντρας μου με κάνει χόμα κι άντρας μου με κάνει εικόνα²⁸

280: Ο άντρας μου να κουβαλεί με το τσουβάλι κι η γυναίκα να τραβάει με το κουτάλι²⁹

120Τ: Τα πολλά τιμούν τον άντρα και τα λίγα τη γυναίκα³⁰

476Τ: Τον άντρα μου θωρούνε κι εμένα τιμούνε³¹

Μία ανάλογη έντονη παρουσία στον παροιμιακό λόγο έχει και η ΓΥΝΑΙΚΑ, με πρώτη κατηγορία παροιμιών εκείνη που αναφέρεται σε παραμέτρους που πρέπει να λαμβάνει κανείς υπόψη κατά την επιλογή της γυναίκας-συζύγου:

ΓΥΝΑΙΚΑ

189Α: Άλογο μη διαλέγεις την άνοιξη και γυναίκα την Κυριακή³²

158Γ: Γυναίκα και χειμωνικό η τύχη τα διαλέγει³³

341Η: Η πρώτη μου γυναίκα, η δεύτερη κυρά μου, η τρίτη η στερνώτερη, ραβδί του κεφαλιού μου³⁴

58Π: Πάρε γυναίκα όμορφη, να βγαίνεις στο σεργιάνι

277Τ: Τι τα θες τα χίλια φλουριά με την άσχημη γυναίκα;

Τα φλουριά θα φύγουν, η γυναίκα θα μείνει³⁵

Στην επόμενη σύντομη κατηγορία επισημαίνεται ο ρόλος της γυναίκας στην οικογένεια και η επιφύλαξη με την οποία πρέπει να αντιμετωπίζονται οι απόψεις της:

159Γ: Γυναίκα κοίτα τη ρόκα σου, κοίτα τον αργαλειό σου,
και τα αμπελοχώραφα είναι δουλειά δική μου³⁶

180Σ: Στα εννιά κι ένα δέκα ν' ακούς και τη γυναίκα

Η τελευταία κατηγορία αναδεικνύει και στην περίπτωση αυτή την ηθική και γενικότερα τη συμπεριφορά της γυναίκας:

162Γ: Γυναίκα όπου περπατεί και τα πισινά κουνεί,

27. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 602. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 1 άνδρας 64.

28. Πρβ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 603. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, Αθήνα 1952, 497. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 37,108. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 άνδρας 66.

29. Πρβ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 24. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 90 γυναίκα 5. Λ.Α. Τατσιόπουλος, «Παροιμίες από το Κομπότι Άρτας», *Ηπειρωτική Εστία ΚΔ'* (1975) 326-341, 332. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 200,109. Γρ. Κατσαλίδας, *ό.π.*, 387. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 604. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 470 γυναίκα.

30. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 1273. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 115. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 345. Γ.Π. Σαββαντίδης, *ό.π.*, 428.

31. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 354.

32. Πρβ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 49. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 81. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 1 άλογο 1.

33. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 222. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 106. Ευάγγ. Αθ. Μπόγκας, *ό.π.*, *Ηπειρωτική Εστία Α'* (1952) 803. Γρ. Κατσαλίδας, *ό.π.*, 196. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γυναίκα 24.

34. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 210. Καλ. Στεφ. Τσίλη, «Παροιμίες», *Ηπειρωτική Εστία ΙΗ'* (1969) 61-63, 63,44. ΙΘ' (1970) 450-455, 450,20. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γυναίκα 56.

35. Πρβ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 139 κακοειδής.

θώριε την χωρίς τιμή³⁷

165Γ: Γυναίκα χωρίς εντροπή, φαί χωρίς αλάτι³⁸

102Η: Η γυναίκα είναι ρόδο και αγκάθι της η γλώσσα

108Η: Η γυναίκα κάνει ή καταστρέφει μια οικογένεια³⁹

155Σ: Σ' ό,τι δυσκολεύεται ο διάλογος, βάνει τη γυναίκα να το κάνει

259Τ: Τίμα γυναίκα, γάμπα κρυμμένη στο σπίτι

786Τ: Τρία του κόσμου τ' αγαθά, τρία και τα κακά του,
φωτιά, γυναίκα, θάλασσα⁴⁰

Στην κατηγορία ΓΟΝΗΣ, ΓΟΝΙΚΑ, ΓΟΝΙΟΣ θα μπορούσαμε να διακρίνου-
με τρεις επιμέρους κατηγορίες: Στην πρώτη δηλώνονται περισσότερο η ομοιότη-
τα και η ταύτιση μεταξύ γονέων και παιδιών:

ΓΟΝΗΣ, ΓΟΝΙΚΑ, ΓΟΝΙΟΣ

61Ε: Είδες γιο και θυγατέρα, λόγιασε και τους γονείς⁴¹

138Γ: Γονιοί τρώνε τα ξινά και τα παιδιά μουδιάζουν⁴²

Η επόμενη κατηγορία τονίζει τη σημασία που έχει για τα παιδιά η ευχή των
γονέων:

336Ε: Ευχή γονέων έπαρε και στο βουνό περπάτα⁴³

337Ε: Ευχή γονιού σου έπαρε και πλούτη μη γυρεύεις

335Ε: Ευχή γονιού, ευχή θεού⁴⁴

Η τελευταία κατηγορία αναφέρεται στην αχαριστία και την έλλειψη σεβα-
σμού προς τους γονείς από τα παιδιά τους:

192Μ: Μην κλοτσάς τα γονικά σου, θα τα βρεις απ' τα παιδιά σου⁴⁵

1010Ο: Ό,τι κάνεις των γονιών σου, όφελος είναι δικό σου⁴⁶

36. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1383.

37. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 119. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γυναίκα 27.

38. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1390.

39. Βλ. Σπ. Μουσελίμης, «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία* ΙΘ' (1970) 78-83, 117-182, 178. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 205,236. Γιάν. Γ. Σάραρας, *Ιστορικά-Λαογραφικά περιοχής Ηγουμενίτσας 1500-1950*, Αθήνα 1995, 430.

40. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 5553.

41. Βλ. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονιός 7.

42. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1330. Ντ. Δ. Ψυχογιός, «Παροιμίες και παροιμακές φράσεις», *Λαογραφία* ΙΕ' (1953) 261-264, 53,11.

43. Βλ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 115 εὐχή. Καλ. Στεφ. Τσίλη, «Παροιμίες», *Ηπειρωτική Εστία* ΙΗ' (1969) 61-63, 62,32. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 352. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2110. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 469 γονιός. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 133,440.

44. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2113. Π.Α. Κυριακίδης-Αθαν. Φούντας, «Κοινωνικά και εθνολογικά στοιχεία στις παροιμίες της περιοχής Κόνιτσας Ηπείρου (Έρευνα)», Ανάτ. *Ηπειρωτικής Εστίας*, Ιωάννινα 1981, 1.

45. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 2 Μ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3447. Π.Α. Κυριακίδης-Αθαν. Φούντας, *ό.π.*, 164. Ντ. Δ. Ψυχογιός, *ό.π.*, 262 Γονικός. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 457.

96M: Με ξένα κόλλυβα μακαρίζει τους γονείς του⁴⁷

66O: Ο γονής δεν ελυπήθη τ' αμπέλι και το παιδί ελυπήθη το σταφύλι⁴⁸

295Π: Που του γονιού δεν αγροικά, κακώς κακού θα πάει⁴⁹

Εκτός από την ομοιότητα θυγατέρας και γονέων στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, σε μια επόμενη κατηγορία θα μπορούσε να εντάξει κανείς τη σχέση ΝΥΦΗΣ, ΠΕΘΕΡΑΣ και ΘΥΓΑΤΕΡΑΣ, αλλά και τις σχετικές αντιλήψεις για τη μέρα γέννησης των παιδιών:

ΘΥΓΑΤΕΡΑ

165H: Η θυγατέρα μάλαμα κι η νύφη κακό μπάλωμα

245M: Μήτ' η πεθερά μητέρα, μήτ' η νύφη θυγατέρα⁵⁰

4Σ: Σάββατο γιο μη χαιρέσαι και Τρίτη θυγατέρα

Δύο κατηγορίες θα μπορούσε να εντάξει κανείς και στην κατηγορία με λήμμα τη λέξη ΚΟΡΗ, όπου στην πρώτη κατηγορία τονίζεται περισσότερο η ομορφιά της κόρης:

ΚΟΡΗ

589A: Αριά και πού κόρη ξανθή να 'χει και μαύρα μάτια

109B: Βόδι να μην αλώνιζε, κόρη να μην εγέννα,

και νιος να μην εθέριζε, ποτέ του δεν εγέννα

451O: Όποια έχει κόρη ακριβή, το Μάρτη ήλιος μην τη δει⁵¹

Στη δεύτερη κατηγορία κυριαρχεί το θέμα που για το τυχερό που πρέπει να συνοδεύει την κόρη:

64K: Κάθισε, κόρη, αμέριμνη, τύχη σε περιμένει

382K: Κάτσε, κόρη, ανύπαντρη, να κάνω γιο να πάρεις⁵²

240Π: Πολυγυρεμένη κόρη, κακά ψυχρά παντρεύεται⁵³

203T: Την κόρη σου επάντρεψες, γειτόνισσα την έκανες⁵⁴

Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 245,14. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 1.

46. Βλ. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 20.

47. Βλ. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 488 ξένος.

48. Πρβ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 5495. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 12.

49. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 242. Ντ. Δ. Ψυχογιός, *ό.π.*, 262 Γονικός. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 469 γονικός 2. Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου, *ό.π.*, 155 γονικός. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 24.

50. Βλ. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 510.

51. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 372. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, Μάρτης 15. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 843. Ντ. Δ. Ψυχογιός, *ό.π.*, 263 Μάρτης. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 485 Μάρτης 3. Μ. Εμμ. Ζερβάκη, «Παροιμία εκ Κρήτης», *Λαογραφία ΚΔ'* (1966) 444-447, 446,6. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 17.

52. Βλ. Αναστ. Ευθυμίου, «Λαογραφικά επαρχίας Κονίτης», *Ηπειρωτική Εστία ΛΔ'* (1985) 349-353, 518-521, 520. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2849. Αικ. Παν. Ζερβοπούλου, «Παροιμία εξ Αρκαδίας», *Λαογραφία ΚΔ'* (1966) 447-454, 452,129. Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 325,3.

53. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 192.

Το ερωτικό στοιχείο κυριαρχεί και στο λήμμα ΚΟΡΙΤΣΙ, ενώ η επόμενη παροιμία αναφέρεται στις συνέπειες που θα έχει για την οικογένεια ο γάμος της κόρης:

ΚΟΡΙΤΣΙ - ΚΟΡΙΤΣΑΚΙ

447Ο: Ο πλάτανος θέλει νερό κι η λεύκα θέλει αέρα
και το κορίτσι φίλημα όσο να πάρ' η μέρα

450Κ: Κοριτσάκι απόχτησες; Ξεστολίσου, στολίσο⁵⁵

Λογικό και αναμενόμενο είναι να υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός παροιμιών με βασικό λήμμα τη ΜΑΝΑ και με πρώτη κατηγορία την ιδιαίτερη και έντονη σχέση που συνδέει τη μάνα με τα παιδιά της:

ΜΑΝΑ

283Α: Αν δεν κλάψει το παιδί, δεν το βυζαίν' η μάνα⁵⁶

85Ε: Είναι να τρώει η μάνα και του παιδιού της να μη δίνει

24Θ: Θεέ, μη δώσεις του παιδιού, το βάζει ο νους της μάνας⁵⁷

807Ο: Όπως σκεπάζει ο ουρανός τη γη, σκεπάζει η μάνα το παιδί⁵⁸

144Τ: Τ' ασχημότερο της ρούγας, τ' ομορφότερο της μάνας

Σε μια επιμέρους μικρότερη κατηγορία εμπλέκεται και ο ρόλος της μητριάς, για να αναδειχτεί ακόμη περισσότερο ως κυρίαρχος εκείνος της μάνας:

101Γ: Για το παιδί γεννήθηκε η μάνα κι όχι η παραμιάνα⁵⁹

399Τ: Το κούνα-κούνα και το να-να, λέγει του παιδιού κι η μητριά
μα δεν το λέγει πονετικά, σαν πως το λέγ' η μάνα

Σε δύο επόμενες χαρακτηριστικές παροιμίες αναδεικνύεται η καθοριστική σπουδαιότητα και σημασία της μάνας ανεξαρτήτως ηλικίας στην οποία βρίσκεται ο καθένας:

494Α: Απ' όλα τα γλυκύτερα, γλυκύτερη είν' η μάνα⁶⁰

60Γ: Γέρος πέργερος, μάνα λέει

54. Βλ. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 1088.

55. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2957.

56. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 1365. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 411 Τ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 157 κλαίω. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 223,653. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 673. Γρ. Κατσαλίδας, *ό.π.*, 56. Π.Α. Κυριακίδης-Αθην. Φούντας, *ό.π.*, 17. Μ.Γ. Μερακλής, *Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών (Συγκριτική εξέταση)*, Αθήνα 1985, 107,57. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 180,613. Χαράλ. Ρεμπέλης, *Κονιτωίτικα*, Επιμελεία: Ν. Χ. Ρεμπέλη, έκδ. Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών, Αθήνα 1953, 22. Γ.Π. Σαββαντίδης, *ό.π.*, 438. Δημ. Σαλαμιάγας, *ό.π.*, 59. Γιάν. Γ. Σάρας, *ό.π.*, 426.

57. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 14. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 191 μάνα 14. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 829. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 484 μάνα 3. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 222,757.

58. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 4215. Π.Α. Κυριακίδης-Αθην. Φούντας, *ό.π.*, 27.

59. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1275.

Σε μια επόμενη κατηγορία επισημαίνουμε την εμπλοκή της μάνας στα παντρολογήματα και το γάμο των παιδιών τους:

238Η: Η μάνα σου κι η μάνα μου στ' αλώνια κουβεντιάζαν,

Θεέ μου, να λέγανε για μας, να μας αρραβωνιάζαν

239Η: Η μάνα τάζει τα προικιά, πατέρας τα χωράφια

Δίπλα στη μάνα βρίσκεται και η ΚΑΛΟΜΑΝΑ, που προσδιορίζεται από δύο γνωστές και χαρακτηριστικές παροιμίες:

ΚΑΛΟΜΑΝΑ

229Τ: Της καλομάνας το παιδί σ' εννιά μήνες περπατεί⁶¹

230Τ: Της καλομάνας το παιδί το πρώτο να 'ν' κορίτσι⁶²

Η σχέση του υλικού πλούτου με τον πλούτο που αποτελούν τα ίδια τα παιδιά, το μέλημα των γονέων για επαγγελματική αποκατάσταση, όπως και για προσοδοφόρες μελλοντικές ενασχολήσεις των παιδιών τους συγκροτούν την επόμενη ευρύτερη θεματική ενότητα που θα παρουσιάσουμε.

ΠΑΙΔΙ

360Α: Αν έχεις και καλά παιδιά, τα πλούτη τι τα θέλεις

κι αν έχεις και κακά παιδιά τα πλούτη τι τα θέλεις⁶³

606Α: Άρχοντας με τα φλουριά και φτωχός με τα παιδιά⁶⁴

149Γ: Γρόσια γυρεύει ο φτωχός απ' το Θεό, παιδιά του δίνει,

παιδιά γυρεύει ο άρχοντας, γρόσια του δίνει

620Α: Ας κάμω ένα παιδί, κι ας γίνει και παπάς

19Β: Βάλ' ελιά για τα παιδιά σου και μηλιά για την κοιλιά σου⁶⁵

329Κ: Κάνε το παιδί σου παπά κι απόλα το στο λόγγο⁶⁶

60. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 677. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 444.

61. Βλ. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 224,701. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2696.

62. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 198. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 132 θηλυκό 2. Σπ. Μουσελίμης, «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία ΙΗ'* (1969) 448-450, 570-576, 573. Στέφ. Μπέτης, *ό.π.*, 218,562. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 871. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2695. Ορ. Δ. Σχινάς, *ό.π.*, 208 κορίτσι. Ντ. Δ. Ψυχογιός, *ό.π.*, 262 κορίτσι. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 479 κόρη. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 420. Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 321,29. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 150,502. Οδ. Θ. Φραγκούλης, *Το Σκαμνέλι, Α. Συμβολή στην Ιστορία του Β. Ήθι-Έθιμα-Παραδόσεις*, Ιωάννινα 1988, 184. Ερμην. Φωτιάδου, *Δίστιχα και παροιμίες του Ηπειρωτικού χώρου*, Γιάννινα 1990, 16.

63. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 228. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 230 παιδί. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 551. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 453. Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 28,18. Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, *ό.π.*, 267,910.

64. Βλ. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 1436. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 810.

65. Πρβ. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 116.

66. Βλ. Σπ. Μουσελίμης, «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία ΙΗ'* (1969) 448-450, 570-576, 573. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 2750. Θαν. Παπαθανασόπουλος, «Παροιμίες των Κραβάρων»,

259M: Μια το παιδί μας και δεσπότης⁶⁷

Σε μια επιμέρους κατηγορία επισημαίνεται ο σεβασμός που πρέπει να επιδεικνύουν τα παιδιά προς τους γονείς τους:

192M: Μην κλωτσάς τα γονικά σου, θα το βρεις απ' τα παιδιά σου⁶⁸

43N: Να παιδί, να μάλαμα, να μαλώνει νύχτα μέρα με πατέρα και με μάνα⁶⁹

66O: Ο γονής δεν ελυπήθη τ' αμπέλι και το παιδί ελυπήθη το σταφύλι⁷⁰

Η τελευταία κατηγορία έχει να κάνει με τις δυσκολίες που εμφανίζει γενικότερα η διαπαιδαγώγηση των παιδιών:

316M: Μπορεί κανείς εύκολα πολλά παιδιά να φτιάνει,
μα είν' πολύ πιο δύσκολο ανθρώπους να τα κάνει

768O: Όποιος λυπάται το ραβδί του, δε λυπάται το παιδί του⁷¹

7Π: Παιδιά έχεις, παιδείψη τραβάς⁷²

56A: Αδύνατο 'ναι να γενεί χοίρου μαλλί μετάξι
και του χωριάτη το παιδί να 'χει αρχοντιά και τάξη⁷³

Ένα τελευταίο πρόσωπο που εντάσσεται στον κύκλο της οικογένειας είναι η ΠΕΘΕΡΑ, που είναι γεγονός ότι μπορεί να λειτουργήσει με διαφορετικούς ρόλους στο εσωτερικό της οικογένειας. Έτσι, σε μια πρώτη κατηγορία εντάσσεται μια σειρά από παροιμίες που εκφράζουν μια γενικότερη απαξιωτική κρίση για την πεθερά:

ΠΕΘΕΡΑ

1A: Αβάσταχτο κακό της πεθεράς η γκρίνια⁷⁴

300H: Η πεθερά κι από ζάχαρη κι αν είναι, πάντα πικρή είναι⁷⁵

840O: Όσες πράσινες φοράδες, τόσες καλές πεθεράδες

Η προβληματική σχέση νύφης και πεθεράς αναδεικνύεται με έμφαση στην επόμενη κατηγορία:

267H: Η νύφη με την πεθερά τα μεγαλύτερα θεριά⁷⁶

Λογογραφία ΚΔ' (1966) 268-299, 291,199. Ερμην. Φωτιάδου, *ό.π.*, 18.

67. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 227.

68. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 2 Μ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3447. Π.Α. Κυριακίδης-Αθαν. Φούντας, *ό.π.*, 164. Ντ. Δ. Ψυχογιός, *ό.π.*, 262 Γονικός. Δημ. Σ. Λουκάτος, *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, 457. Λάμπρ. Μάλαμας, *ό.π.*, 245,14. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 1.

69. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3669.

70. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 5495. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 4 γονικός 12.

71. Βλ. Β.Κ. Λαμπρινουδάκης, *ό.π.*, 495.

72. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 4467. Δημ. Σαλαμάγκας, *ό.π.*, 905.

73. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 154 Δ. Διαλ. Ζευγώλη-Γλέζου, *ό.π.*, 342 χωριάτης. Σ.Α. Καρανικόλας-Α.Σ. Καρανικόλας, *ό.π.*, 121. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 114. Ν.Γ. Πολίτης, *ό.π.*, 2 απάνθρωπος 1.

74. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1.

75. Βλ. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 177.

76. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3788.

271H: Η νύφη με την πεθερά, όλο σκορδοκρέμμυδα

210T: Τη νύφη θέλεις να σκάσεις, πες της καλά είναι η πεθερά της⁷⁷

Ωστόσο, και στην περίπτωση αυτή, δεν απουσιάζει το στοιχείο της αισιοδοξίας, αφού υπάρχουν κάποιες λίγες παροιμίες που εμφανίζουν μια θετική στάση απέναντι στο πρόσωπο της πεθεράς:

111H: Η γυναίκα που αγαπάει τον άντρα της λατρεύει και την πεθερά της

417H: Ηύρηκεν ο καλός γαμπρός την καλή την πεθερά⁷⁸

Σύμφωνα με όσα παρουσιάστηκαν παραπάνω, γίνεται σαφές ότι ο παροιμιακός λόγος δεν βρίσκεται μακριά από την κοινωνική πραγματικότητα. Καταγράφει και αναδεικνύει τάσεις που αυτή εμφανίζει, χρησιμοποιώντας πολλές φορές την έμφαση, την υπερβολή, το κωμικό στοιχείο κ.λπ. Η προσέγγιση του θέματος που επιχειρήσαμε είναι βέβαιο ότι θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλα πρόσωπα αλλά και σε διαφορετικές καταστάσεις. Ωστόσο θεωρούμε ότι σε γενικές γραμμές διαφάνηκε η σημαντική θέση που κατέχουν τα πρόσωπα της οικογένειας στον παροιμιακό λόγο, καθώς και η λειτουργικότητά τους τόσο στο οικογενειακό όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

77. Βλ. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 3787.

78. Βλ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, 1680. Ι. Βενιζέλος, *ό.π.*, 266. Ι.Θ. Κολιτσάρας, *ό.π.*, 1133.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστόπουλος Γ.Π., «Συλλογή παροιμιών Ζαγορίου», *Λαογραφία Β'* (1910) 307-329.
- Αναγνωστόπουλος Γ.Π., «Λαογραφικά εξ Ηπείρου», *Λαογραφία Ε'* (1915-16) 3-8.
- Αραβαντινός Π., *Παροιμιαστήριον ή Συλλογή παροιμιών εν χρήσει ουσών παρὰ τοις Ηπειρώταις*, Εν Ιωαννίνους 1863.
- Βενιζέλος Ι., *Παροιμίες δημώδεις*, Ερμούπολις 21867.
- Γεωργούλας Σωκρ. Δ., «Λαογραφικά Ανατολικού Ξηροβουνίου Ηπείρου: Παροιμίες», *Ηπειρωτική Εστία ΙΖ'* (1968) 230-232.
- Ευθυμίου Αναστ., «Λαογραφικά επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία ΛΔ'* (1985) 349-353, 518-521. ΛΕ' (1986) 42-45, 196-198, 343.
- Ζαρράφτης Ι.Σ., «Λαογραφικά εκ Κω, Παροιμιαί», *Λαογραφία ΙΓ'* (1951) 288-300.
- Ζερβάκη Μ. Εμμ., «Παροιμιαί εκ Κρήτης», *Λαογραφία ΚΔ'* (1966) 444-447.
- Ζερβοπούλου Αικ. Παν., «Παροιμιαί εξ Αρκαδίας», *Λαογραφία ΚΔ'* (1966) 447-454.
- Ζευγώλη-Γλέζου Διαλ., *Παροιμίες από την Απείρανθο της Νάξου*, Παράρτημα *Λαογραφίας* 6, Αθήναι 1963.
- Ζωήρου Πασά Ν.Α., «Παροιμιαί και παροιμιώδεις φράσεις Κερκύρας», *Λαογραφία ΙΑ'* (1934) 653-655.
- Καρανικόλας Σ.Α.-Καρανικόλας Α.Σ., *Παροιμίες και φράσεις από τη Σύμη*, Αθήνα 1980.
- Κασιμάτης Κ.Π., «Λαογραφικά σύλλεπτα εξ Ίου», *Λαογραφία Β'* (1910) 607-618.
- Κατσαλίδας Γρ., *Η περιοχή Θεολόγου Αγίων Σαράντα*, *Λαογραφικά - Εθνογραφικά - Ηθογραφικά*, Ιωάννινα 1994
- Καψάλης Γ.Δ., «Το παιδί στη νεοελληνική παροιμία» στο: *Μελέτες Παιδικής Λογοτεχνίας*, Ιωάννινα 32003, σσ. 235-242.
- Καψάλης Γερ., «Σύμμεικτα λακωνικά λαογραφικά, Β' Λακωνικές παροιμίες και παροιμιώδεις εκφράσεις», *Λαογραφία ΙΓ'* (1951) 249-262.
- Καψάλης Γερ., «Λαογραφικά εκ Μακεδονίας, Παροιμιαί», *Λαογραφία ΣΤ'* (1917) 480-501.
- Κολιτσάρας Ι.Θ., *Παροιμιαί του Ελληνικού λαού*, Τεύχ. Α'-Γ', Αθήναι 1964-1965- 1966(;).
- Κουκουλές Φ., «Παροιμιογραφικά», *Λαογραφία ΙΕ'* (1953) 228-237.
- Κουρούλας Ευλ., «Ανέκδοτος Συλλογή Παροιμιών εξ Αγιορείτικου Κώδικος», *Λαογραφία Ε'* (1915-16) 553-560.
- Κουρούλας Ευλ., «Τοσικαί Παροιμιαί», *Λαογραφία Α'* (1909) 650-652.

- Κυριακίδης Π.Α.-Φούντας Αθαν., «Κοινωνικά και εθνολογικά στοιχεία στις παροιμίες της περιοχής Κόνιτσας Ηπείρου (Έρευνα)», Ανάτ. *Ηπειρωτικής Εστίας*, Ιωάννινα 1981.
- Κώνστας Κ.Σ., «Λαογραφικά της Σκλαβιάς και του Ξεσηκωμού, α. Παροιμίες-Παροιμακές φράσεις», *Λαογραφία ΚΑ'* (1963) 6-22.
- Λαμπρινουδάκης Β.Κ., «Συλλογή Χιακών Παροιμιών», *Λαογραφία ΙΖ'* (1957) 459- 504.
- Λουκάτος Δημ. Σ., *Κεφαλονίτικα Γνωμικά*, Αθήναι 1952.
- Λουκάτος Δημ. Σ., *Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι*, Αθήνα 1972.
- Λουκάτος Δημ. Σ., «Ο παροιμακός λόγος των Ηπειρωτών, (Στοιχεία από τη συλλογή Δημητρίου Σαλαμάγκα)», *Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών*, 45 (1976) 1-36.
- Λουκόπουλος Δ. - Λουκάτος Δημ. Σ., *Παροιμίες των Φαράσων*, Αθήνα 1951.
- Μάλαμας Λάμπρ., *Λαοσοφία (Απανθίσματα) παροιμικά, μύθοι, γνωμικά*, Ιωάννινα 1973.
- Μερακλής Μ.Γ., *Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών (Συγκριτική εξέταση)*, Αθήνα 1985.
- Μουσαίου-Μπουγιούκου Καλ., *Παροιμίες του Λιβισιού και της Μάκρης*, Έκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1961.
- Μουσελίμης Σπ., «Το Πόποβο, Γνωμικά», *Ηπειρωτική Εστία ΙΗ'* (1969) 448-450, 570-576. *ΙΘ'* (1970) 78-83, 117-182.
- Μπέτης Στέφ., «Γραμμενιάτικα Β'», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο ΙΓ'*, 185-236, Ιωάννινα 1991.
- Μπόγκας Ευάγγ. Αθ., «Ηπειρωτικά Παροιμια», *Ηπειρωτική Εστία Α'* (1952) 271, 579, 678, 688, 743, 780, 784, 786, 799, 803. Β' (1953) 59, 91, 171, 203, 281, 667, 682. Γ' (1954) 52, 155, 575, 601, 710, 849, 952, 1066. Δ' (1955) 43,146.
- Παπαδόπουλος Α.Α., «Παροιμια Πόντου», *Λαογραφία ΣΤ'* (1917) 3-77.
- Παπαθανασόπουλος Θαν., «Παροιμίες των Κραβάρων», *Λαογραφία ΚΔ'* (1966) 268-299.
- Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., «Λαογραφικά σύμμεικτα Ρόδου, Η'. Παροιμίες και Γνωμικά», *Λαογραφία Κ'* (1962) 121-175.
- Πετρίδης Μιχ. Γ., «Ναυτικά λόγια Καστελλορίζου», *Λαογραφία Β'* (1910) 689-691.
- Πολίτης Ν.Γ., *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού. Παροιμια Α'-Δ'*, εν Αθήναις 1899-1902.
- Ρεμπέλης Χαράλ., *Κονιτσιώτικα*, Επιμελεία: Ν.Χ. Ρεμπέλη, έκδ. Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών, Αθήναι 1953.
- Ρουσιάς Γ., «Συλλογή Παροιμιών του Ξηροχωρίου», *Λαογραφία Β'* (1910) 670-674.

- Σαββαντίδης Γ.Π., «Οι παροιμίες του Παρθενίου Κατζιούλη», *Δωδώνη*, Επιστ. Επετ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1 (1972) 145-200.
- Σαλαμάγκας Δημ. (1894-1965), «Γιαννιώτικες παροιμίες και φράσεις», (Επιμέλεια Δημ. Σ. Λουκάτου), *Ηπειρωτικά Χρονικά* 18 (1974) 1-168.
- Σάρρας Γιάν. Γ., *Ιστορικά-Λαογραφικά περιοχής Ηγουμενίτσας 1500-1950*, Αθήνα 1995.
- Σχινάς Ορ. Δ., «Παροιμίες και παροιμοιώδεις φράσεις, συλλεγείσαι εκ Σερρών της Μακεδονίας», *Λαογραφία* Γ' (1911-12) 180-227.
- Τατσιόπουλος Λ.Α., «Παροιμίες από το Κομπότι Άρτας», *Ηπειρωτική Εστία* ΚΔ' (1975) 326-341.
- Τσίλη Καλ. Στεφ., «Παροιμίες», *Ηπειρωτική Εστία* ΙΗ' (1969) 61-63. ΙΘ' (1970) 450-455.
- Φραγκούλης Οδ. Θ., *Το Σκαμνέλι, Α. Συμβολή στην Ιστορία του. Β. Ήθη-Έθιμα - Παραδόσεις*, Ιωάννινα 1988, σ. 175-187.
- Φωτιάδου Ερμην., *Δίστιχα και παροιμίες του Ηπειρωτικού χώρου*, Γιάννινα 1990.
- Χαντέλης Ι., «Σύμμικτα (Σύλλογή Χιακών παροιμιών)», *Λαογραφία* Δ' (1913-14) 707-713.
- Ψυχογιός Ντ. Δ., «Παροιμίες και παροιμιακές φράσεις», *Λαογραφία* ΙΕ' (1953) 261-264.